

מוסדות
**דרכי
תורה**

בנשיאות מרן הגאון
רבי אשר וייס שליט"א

שיעור מרן הרב שליט"א

קונטרס שבועי

אגדה

א-ל נא רפא נא לח

הלכה

בענין תפילה על החולים

פרשת בהעלתך תשפ"ז

שנה כ"ז - קובץ כ"ד [תתקנ"ב]

יו"ל ע"י מכון "מנחת אשר"

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י

מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של

מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב אהרון אשכולי 109
ירושלים

המען למכתבים:

ת.ד. 23170

Email: info@minchasasher.com

אלון ככות

לעילוי נשמתה של

אצילת הרוח וזכת הנפש

הרבנית הצדקת

מרת פסיה יענטא וייס ע"ה

בת הגה"צ רבי ישראל אריה זלמנוביץ זצ"ל

גאב"ד עכו ובעל מח"ס חיי נפש

אשת חבר למרן רבינו שיכלחט"א

בנעימות וצניעות היו כל הליכותיה

מסירות נפש לתורה וחסד היו כל דרכיה

עמדה לימין בעלה הגדול כל ימיה

באהבה אין קץ ושמחה גידלה ילדיה

שלימות במצוות ומדות טובות היו כל מאווייה

באמונה טהורה קיבלה באהבה ייסוריה

אור פניה לא ימוש מאתנו לנצח, עד יבקע כשחר אורו,

כאשר יקיצו וירגנו כל שוכני עפר, באמור לציון מלך אלקיך,

במהרה בימינו אמן

גלב"ע ביום א' לסדר בהעלותך את הנרות - י"ג סיון תשע"ח לפ"ק

תהא נפשה צרורה בצרור החיים

פרשת בהעלתך בענין תפילה על החולים

"ויצעק משה אל ה' לאמר א-ל נא רפא נא לה" (י"ב ב י"ג).

"אמר רב חסדא כל המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו, מנלן ממושה רבינו שנאמר 'אל נא רפא נא לה'" (ספרי, הובא בילקו"ש).

א

מצות תפילה בעת צרה ותפילה על החולה

הנה יש לעיין בשורש הענין שנהגו להתפלל על החולה, אם מצוה מיוחדת יש בזה לבקש ולהעתיר לרפואתו, או שמא בכלל מצות התפילה הוא.

והנה ידוע מה שנחלקו רבותינו הראשונים במצות התפלה, אם דאורייתא היא או דרבנן. בספר המצוות להרמב"ם (מ"ע ה') כתב:

"שצונו לעבדו יתעלה וכבר נכפל ציווי זה פעמים וכו', ואעפ"י שזה הציווי הוא גם כן מן הציוויים הכוללים וכו', הנה יש בו יחוד שהוא צוה בתפלה, ולשון ספרי 'ולעבדו זו תפלה'".

וכ"כ ביד החזקה (ריש הל' תפלה):

"מצות עשה להתפלל בכל יום שנאמר 'ועבדתם את ה' אלקיכם' מן השמועה למדו שעבודה זו היא תפילה שנאמר 'ולעבדו בכל לבבכם' אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה".

[ובמש"כ דמצותו בכל יום, כתב הלחם משנה בשם הקרית ספר דמקורו מדכתיב 'ועבדתם את ה', ואין עבודה אלא תפילה, ובסיפא דקרא הוא אומר 'וברך את לחמך ואת מימך', וכשם שלחם ומים זקוק להם האדם בכל יום אף התפלה מצוה בכל יום. והדברים מחודשים, ובפשטות נראה דסברת הרמב"ם דמאחר וציותה התורה עליהם

בענין תפילה על החולים

ולא פירשה בהם זמן ע"כ זמנם בכל יום, דאל"ה אימתי, ועי' מנחת אשר שמות (סימן ל"ג) שהארכתי בזה].

והרמב"ן כתב להשיג ע"ד הרמב"ם, וכתב וז"ל:

"ואין הסכמה בזה, שכבר ביארו החכמים בגמרא דתפלה דרבנן, כמו שאמרו בשלישי של ברכות (כ"א ע"א) לענין בעל קרי שקורא קריית שמע ומברך על המזון לאחריו ואינו מתפלל, והעלו הטעם בזה אלא ק"ש וברכת המזון דאורייתא ותפילה דרבנן וכו'. או לומר שמכלל העבודה שנלמוד תורה ושנתפלל אליו בעת הצרות, ותהיינה עינינו ולבנו אליו לבדו כעיני עבדים אל יד אדוניהם, וזה כעין שכתוב (בהעלותך י"ט) 'וכי תבואו מלחמה בארצכם על הצר הצורר אתכם והרעותם בחצוצרות ונזכרתם לפני ה' אלקיכם', והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבא על הציבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה".

אמנם אף אליבא דהרמב"ן דעיקר מצות תפלה בעת צרה היא, מ"מ לא כתב כן אלא בצרת הציבור כדפירש "והיא מצוה על כל צרה וצרה שתבוא על הציבור לצעוק לפניו בתפלה ובתרועה", והיינו דסמך לזה המ"ע דחצוצרות להריע בהם בעת מלחמה וצוקה, ואכתי אין מקור לומר דאף צרת היחיד בכלל כגון בתפלה על החולה.

אמנם מקור מפורש בחיוב להתפלל על חולי ישראל ולהיות מצר בצרתם מצינו בספר חסידים (או' תשנ"ג), וז"ל שם:

"אבל מפני שישאל ערבים זה לזה לכך כשצער בא על אחד חייבים כולם להצטער ולהתפלל, שנאמר (תהלים ל"ה י"ג) 'ואני בחלותם לבושי שק', וכתוב (שם) 'ותפילתי על חיקי תשוב', ואם לא היה מתפלל היה חוטא שנאמר (שמואל א' י"ב כ"ג) 'גם אנכי חלילה לי מחטוא לה' מחדול להתפלל בעדכם".

הרי נתבאר מדבריו דהתפלה על החולים חובה היא, ודין מסוים יש כאן להעתיך ולבקש שייחלצו אחרים מצרתם, ויסוד מצוה זו מדברי קבלה ומשום ערבות היא.

עוד כתב שם:

"ודוקא כשנשמעים אליו, שהרי סמוך לו (שמואל שם) 'והוריתי אותם בדרך הטובה והישרה', וכתוב (שם שם כ"ד) 'אך יראו את ה' ועבדתם אותו באמת', שהרי

בענין תפילה על החולים

הנביא צריך לומר בתפלתו רבש"ע כבר שמעו לי מה שהורתי אותם לעשות רצונך, גם אתה עשה חפצי כמו שנאמר (דברים כ"ו י"ד) 'עשיתי ככל אשר ציותני השקיפה ממעון קדשך מן השמים וברך וגו', עשיתי את שלי ואתה עשה את שלך".

ומכאן שההולך אצל חכם ומעתיר ברחמים יש לו לפשפש ולמשמש במעשיו ומידותיו כולם ולבקש בעצת החכם שיורנו דרכי חיזוק והנהגה, ובלא"ה לא תבוא ברכת החכם בכדי, ומה מאוד ראוי לשים דברים אלה על לב.

ועוד מצינו דתפילה על החולה היא בכלל מצות ביקור חולים, שכן מבואר בדברי הרמב"ם (הל' אבל פי"ד ה"ו):

"הנכנס לבקר את החולה לא ישב לא עגל גבי מטה ולא על גבי כסא ולא על גבי ספסל ולא על גבי מקום גבוה ולא למעלה מראשותיו, אלא מתעטף ויושב למטה ממראשותיו ומבקש עליו רחמים ויוצא".

ובשו"ע (יו"ד סי' של"ה ד') העתיק דברי הרמב"ם, וכתב: "אין מבקרין החולה בג' שעות ראשונות של יום מפני שכל חולה מיקל חליו בבוקר ולא יחוש לבקש עליו רחמים ולא בג' שעות אחרונות של יום שאז מכביד עליו חליו ויטיאש מלבקש עליו רחמים", ולהדיא הוסיף שם הרמ"א וכתב "וכל שביקר ולא ביקש עליו רחמים לא קיים המצוה".

ומקור הדברים דההתעוררות לתפילה היא חלק ממצות ביקור חולים, בדברי הרמב"ן בספרו "תורת האדם" (שער המיחוש):

"ושמענין מהכא דביקור חולים כדי שיכבדו וירבצו לפניו ויעשו לו צרכים הצריכים לחליו וימצא נחת רוח עם חבריו, ועוד כדי שיכוין דעתו לרחמים ויבקש עליו, כדתניא (מ"ק ה' ע"א), "וטמא טמא יקרא" צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים, הלכך המבקר את החולה ולא ביקש רחמים לא קיים מצוה".

אמנם יתר על כן נשמע מדברי הטור (יו"ד סי' של"ד), דעיקר המצוה דביקור חולים אינה אלא בשאלת הרחמים, כדכתב וז"ל "ומצוה גדולה היא לבקר, שמתוך כך יבקש עליו רחמים ונמצא כאילו מחיה אותו". הראינו לידע מדברי כל אלו הפוסקים דמצוה רבה היא להתפלל על החולה בעת צרתו, ונכלל זה הענין במצוה דביקור חולים, ומחלקי המצוה הוא ואפשר שאף עיקרה, כנ"ל.

בענין תפילה על החולים

ומכאן תוכחת מגולה אודות טיבה של מצוה זו, דאף אם יזהר אדם וירחיק נדוד תוך שהוא מפזר הון רב כדי לבקר את החולה, מ"מ אם לא ביקש עליו רחמים לא יצא ידי חובתו, כמ"ש הרמ"א. [ונראה פשוט דמה שמברכין החולה בברכת 'רפואה שלמה' וכדו', אין די בזה לצאת יד"ח התפלה, אלא שישא תפלה ויעתיר אצל מיטת החולה].

ב

מעלת התפילה לנוכח החולה

והנה בטעם שאמרו דעיקר תפילה על החולה לנוכח החולה היא, עולה לכאורה מדברי הרמב"ן (תורת האדם שם) דסברא היא כי היכא "שיכוין דעתו לרחמים ויבקש עליו כדתניא 'וטמא טמא יקרא' צריך להודיע צערו לרבים ורבים מבקשים עליו רחמים", היינו דבעודו אצל מיטת החולה יכמרו רחמיו, והוא עיקר התפילה בהרגשת הלב.

ובחידושי החת"ס (נדרים מ' ע"א) פירש בדרך מופלאה מה שאמרו שם "כל שאינו מבקר את החולה כאילו שופך דמים", דהמכוון בזה, לפי שידענו דהמתפלל על החולה יש לו לזכור שמו ושם אמו, ואף דאמרו (ברכות ל"ד ע"א) "אר"ח כל המבקש רחמים על חברו אין צריך להזכיר שמו שנאמר 'א-ל נא רפא נא לה' ולא קמדכר שמה דמרים", מ"מ כבר כתב המג"א (סי' קי"ט סק"א) משמיה דמהרי"ל דה"מ כשמתפלל בפניו, אבל כשמתפלל שלא בפניו צריך להזכיר שמו, והנה אמרו המקובלים דבהזכרת שמו של חולה מסוכן הוא פן תתעורר עליו מדת הדין ח"ו, אולם המתפלל למראשותיו של חולה דאינו זקוק להזכיר שמו, נמצאת תפלתו רצויה ומקובלת ביותר בלא שתתערב בה מדת הדין. והוא שאמרו "כל שאינו מבקר את החולה כאילו שופך דמים", דמאחר שאינו בא אצל מטתו ומעתיר תפלה ממרחק תוך הזכרת שמו של חולה, הרי הוא מעורר בזה מדת הדין וכאילו שופך דמים, עי"ש.

ובעיקר הא דבעי להזכיר שם החולה ושם אמו, יש שסמכו זאת על מאמר אביי (שבת ס"ו ע"ב) "אמרה לי אם כל מנייני בשמא דאימא" ופרש"י "כל לחישות, ומפני שכופלין אותן ג' פעמים ויש יותר קרי להו מנייני", ואף דגבי לחש אמרו י"ל דה"ה גבי תפלה, וראה במהרש"ל שם שפירש דפלונית בן פלונית דוקא אמרו, שבני אדם מכירין האשה שהיא אמו של ולד יותר מאביו. ובאמת כבר תמצא בכתבי המקובלים שפירשו טעמא דמילתא [עיין זוה"ק לך לך (פ"ד ע"א) דדריש מדכתיב "והושיעה לבן אמתך"

בענין תפילה על החולים

(תהלים פ"ו ט"ז), בן אמתך דייקא]. אכן בערוך השלחן (או"ח סי' קי"ט א') כתב דהמתפלל על החולה יזכיר שם אביו או שם אמו, ומ"מ נהוג עלמא בהזכרת שם האם, וע"ע במדרש תלפיות ערך "חולה" דבחולה בן מזכיר שם אביו, וזה חידוש.

[ובמה שלא הזכיר משה שמה של מרים, ראה מש"כ בליקוטי מוהר"ן (ס"פ בראשית) דבתיבות "רפא נא" שאמר משה בתפלתו נרמז הגימטריא שמות "מרים" "יוכבד", הרי שהתפלל משה על מרים אחותו בשמה ושם אמה, וכ"כ בדגל מחנה אפרים, עי"ש].

ג

תפילת החולה על עצמו

והנה אמרו חז"ל (ב"ר פנ"ג י"ד) שיפה תפילת החולה מתפילת אחרים עליו, והיא קרובה להתקבל, והגם שאמרו בפ"ק דברכות (ה' ע"ב) "אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים", נראה דאין זה ענין אלא לגבי גזירת הצדיק, כאמרם צדיק גוזר והקב"ה מקיים, דלפעמים אין ביד הצדיק לבטל הגזירה מעצמו לצאת מאפילה לאורה, אבל לענין תפילה יכול אף החבוש והחולה להעתיך בתפלה לפני שר בית הסוהר שימלא רחמים עליו, ותפלתו מרוצה היא ביותר שזועק מתוך הדחק.

ורבינו הרא"ם (בראשית כ"א י"ז) כתב, דאף גבי תפילת החולה שייך למימר דאין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין, ותלוי הדבר אם יכול החולה לכוין בתפלתו אם לאו, דהמכוין בתפלתו תפלתו נשמעת, אולם כל שאין בידו לכוין בתפלתו זו, שוב אין תפלתו עדיפא על תפילת אחרים, וכגון זה אמרו דאין חבוש מתיר עצמו.

אמנם בספר חסידים (שם) מפורש דאף גבי תפילה אמרו חכמים דאין החבוש מתיר עצמו, וז"ל:

"יש מתפלל על אחרים ונענה ועל עצמו אינו נענה, והרי אמרו (ב"ק צ"ג ע"א) כל המתפלל על אחרים גם חפצו הוא נעשה, כאברהם שהתפלל בעד אבימלך וסמך ליה 'ותלד שרה' (בראשית כ' י"ז), וכתוב (איוב מ"ב י') 'זה' שב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו, ואיך נאמר יש מתפלל על אחרים ונענה ועל עצמו אינו נענה, אלא כך מצינו

בענין תפילה על החולים

על רבי חייא שלא לקה פשתן בארץ ישראל משעלה רבי חייא, ונהפך שפשתנו לקה ובזכותו לא לקה פשתן של אחרים, והתפלל על אחרים ותפלתו נשמעה, ועל עצמו התפלל ולא הועיל, שמא משום אין חבוש מתיר עצמו שנאמר (ישעיה כ"ג) 'בכל צרתם לו צר' ומלאך פניו להושיעם".

הרי לן מדבריו, דיש שלא תועיל תפילת האדם על עצמו, משום דהא דאין חבוש מתיר עצמו שייך אף בתפילה, ולכאורה הוא תימה, דהא אין התפילה כהתרה מבית האסורים דרך שררה ושלטון כמי שנמסרו בידו אסירי המלך, אלא כמחלה פני המלך שיחוננו ברחמים, וא"כ מה טעם לא תועיל תפילת האדם על עצמו.

וראיתי למהר"ל (גור אריה בראשית שם) שכתב בזה וז"ל:

"הקשה הרא"ם דאמרינן בברכות 'ולוקי ר' יוחנן לנפשיה, אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים' ותירץ דהתם היכא דלא מצי מכין נפשיה אבל היכא דמצי מכין נפשיה שאני, ובודאי דאין זה קושיא, דתפלה לא שייך ביה אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורים, דהא תפלה היא והקב"ה מתיר אותה, אבל התם דא"ל ה' לי ידך [יהב ליה ידיה] ואוקמיה (ברכות ה' ע"ב), ופי' התחזק עצמך ואז יגיע לך עזר אלקים שתהיה חזק, ובזה שייך אין חבוש מתיר עצמו שאין האדם מתחזק עצמו וצריך אחר לחזקו, אבל תפלה לא שייך זה, דהקב"ה שומע תפלתו".

והדברים ברורים.

ועיין בירושלמי (מעשר שני פ"ה ה"ה, ל"ג ע"א):

"שמעו אלי אבירי לב הרחוקים מצדקה' (ישע' מ"ו י"ב), רבי אבהו אמר אתפלגין רבי יוחנן ור"ש בן לקיש, חד אמר שכל באי עולם באין בצדקה ואלו באין בזרוע, וחרגי אמר שכל טובות ונחמות הבאות לעולם בזכותן והן אינן נהנין מהן כלום".

אמנם מסיום זה המאמר נראה היה כי תפלת הצדיק מועלת לעצמו לחלצו ממיצר "כגון מר זוטרא דמצלי על חורנין ומתעני ועל נפשיה לא מתעני", הא לך דאם התפלל והתענה על צרת נפשו היתה תפלתו מרוצה.

בענין תפילה על החולים

ד

ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים

והנה הגם כי תפלת החולה מועלת כנ"ל, מ"מ אמרו (ב"ב קט"ז ע"א) "דרש ר' פנחס בר חמא כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים", הרי שאין די בתפלת החולה על עצמו וראוי לו לילך אצל חכם שיעתיר ברחמים ויבקש בעדו. וכ"כ הרמ"א (שם ס"י), "יש אומרים שמי שיש לו חולה בביתו ילך אצל חכם שבעיר ויבקש עליו רחמים". ברם יש לעיין טובא למה הביא הרמ"א הלכה זו בלשון "יש אומרים", והלא לא נמצא חולק בדבר.

והנה כתב המאירי (ב"ב שם) בטעם שאמרו לילך אצל חכם:

"לעולם יהא לבו של אדם בטוח שהתפלה כשהיא נעשית כתקנה מבטלת את הגזירה, ומי שיש לו צער או חולה בתוך ביתו או אחד ממיני הצרות ילך אצל חכם וילמוד הימנו דרכי התפלות ויבקש רחמים".

והדברים מופלאים, דלדבריו לא אמרו שילך אצל חכם אלא בכדי שילמוד הימנו דרכי תפלה, ולא כדי שיתפלל החכם על צרתו. ומצינו לכאורה למימר דשמא מזה הטעם לא הביא הרמ"א הלכה זו אלא בשם יש אומרים, דהא יש דס"ל דלא לתפלה אמרו לילך אצל חכם. אולם האמת יורה דרכו דלא ראה הרמ"א את דברי המאירי הנ"ל ולא היינו טעמא.

כיו"ב חזינן בדברי הרמב"ם שלא כתב הלכה זו, והלא דבר הוא שהשמיט הרמב"ם שמועה זו שלא מצינו בה חולק. ומשמע לכאורה דס"ל דלאו הלכה פסוקה היא אלא מילי דחסידות. וכבר הראיתי לדעת כמה פעמים מדברי הרמב"ם שלא העתיק כמה וכמה דברי חז"ל מטעם הנ"ל, וכגון זה שלא הזכיר כלל דין הידור מצוה ענינו ותוקף חיובו [עד שליש וכדו'], וע"כ משום דלאו הלכתא אמרו חכמים בזה, אלא דרך הראויה לכל העובד את בוראו באהבה, שיראה לקיים מצותיו של אדון באופן המהודר והראוי. ושמא מה"ט הביא הרמ"א בכאן עניין שאלת רחמים אצל החכם כדעת יש אומרים.

והנה הנימוקי יוסף כתב שם, "ומנהג בצרפת שכל מי שיש לו חולה בתוך ביתו מבקש פני הרב התופס ישיבה שיברך אותו". ומשמע דהיה המנהג לבקש את ברכת החכם ולא לבקשו שיתפלל דוקא. אך נראה פשוט דאין ביד חכם לברך אלא א"כ ביקש

בענין תפילה על החולים

והעתיר בתפלה, דהא כתב הנמוק"י ש"יבקש פני הרב שיברך אותו" והוא תחת אומרם "יבקש עליו רחמים", ש"מ ברכה זו בקשת רחמים היא, והא בהא תליא, תוקף הברכה, כעוצם בקשת הרחמים בתפלה.

ה

אם הותרה אמירה לעכו"ם לצורך בקשת רחמים לחולה

והנה מעשה שהיה מלפנים בעיירה 'זלטשוב' הסעיר את עולם ההלכה. אחד מאנשי העיר חלה בחולי שיב"ס, וביקש שיכתבו 'פיתקא' עבורו ויפרטו בתוכה שמו ושם אמו בבקשת רחמים, ויביאוה בשבת אצל האדמו"ר ה"שר שלום" מבעלזא ששהה באותם הימים בעיר 'ברוד'. משבאו הדברים לפני הרב המו"צ שבעיירה הורה להתיר בקשת החולה, ושלח ביד שליח עכו"ם הפיתקא, כיון שאין כאן אלא איסורי שבות מדבריהם [אמירה לעכו"ם והוצאה מחוץ לתחום], וגדול הענין להזכיר החולה אצל החכם. משבאו הדברים לפני הגר"ש קלוגר יצא חוצץ נגד פסק זה ופסל לאותו הרב מלהורות עד סוף ימיו (עיין שו"ת ובחרת בחיים סי' פ"ז). עיימו נצטרף הגאון בעל שואל ומשיב (תליתאה ח"א סי' קצ"ד), ואף הוא כתב לדחות הנהגה זו מכל וכל דאין בה שום היתר. ובאשל אברהם להגאון מבוטשאטש (סי' שכ"ח סי"ז) כתב "דלכתוב שיבא אוהבו אצלו או שיתפללו בעדו י"ל דאסור וצ"ע" עי"ש, ומשמע מדבריו שהוא כמסתפק בדבר, וצ"ע.

ובכף החיים (או"ח סי' ש"ו ע"ז) הביא שכבר דן בפתח הדביר אודות חולה שביקש לשלוח בשבת מכתב אצל אחיו שיעתיר עליו רחמים ויקבע מנין לימוד בביהמ"ד לזכותו, והתיר אחד מן הרבנים לעשות כן, וכתב בפתח הדביר להסכים עמו והוסיף "דאין בזה נדנוד איסור".

ולענ"ד כל שיש בזה כדי ליישב דעתו של חולה ודאי מותר משום יתובי דעתא. וכן מצינו בשו"ת שואל ומשיב (תליתאה ח"ב סי' ק"פ) שנטה להתיר לבעל לנסוע בשבת לאשתו החולה בחולי שיב"ס משום יתובא דעתא דחולה, ועיין מש"כ בזה בשו"ת הרי בשמים (ח"ב סימן קפ"ט) ובשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' נ"ד).

וכמאה שנה לפני המעשה הנ"ל, היה חכם אחד שכתב קמיע בעיצומו של שבת קודש להציל נערה ששתתה סם המות, ובברכי יוסף (או"ח סי' ש"א אות ו' דין כ"ה)

בענין תפילה על החולים

הביא מעשה זה ולא כתב מי היה אותו חכם, אך הגר"ח פלאג'י הולך רכיל ומגלה סוד בספרו רפואה וחיים (פי"ב אות קנ"ה) שהמקובל רבי שלום שרעבי זיע"א כתב קמיע זו, עי"ש. אך נראה דאין זה ענין כלל לנידון דידן, דקמיע מומחה ומוחזק יש בו הצלת נפשות ודוחה שבת, ואין זה דומה כלל לחילול שבת כדי שצדיק יתפלל על החולה.

ועוד מצינו בספרי החיד"א (שו"ת חיים שאל ח"ב סי' ל"ח אות פ"א, כסא רחמים פ"ח ממסכת סופרים, טוב עין סי' י"ח אות ס"ב) שכתב דמסורת בידו דרבינו פרץ מבעלי התוס' כתב קמיע בשבת עבור אשה המקשה לילד, וגם הרמ"ה התיר לכתוב בשבת קמיע בשביל חולה שיב"ס, ואף דכתב הרמב"ם (פיה"מ יומא פ"ח מ"ד) דאין מחללין את השבת אלא בשביל רפואה הטבעית המוכחת, מ"מ כבר נחלקו עליו הרמב"ן והרשב"א [ועוד דטעמו של הרמב"ם משום דרפואה לא טבעית איננה בדוקה משיא"כ קמיע אם אתמחי גברא ואתמחי קמיע, עי"ש].

ובשו"ת מהרש"ם (ח"ג סוף סימן רכ"ה) כתב אודות המעשה הנ"ל שהתיר רב אחד כתיבת הפיתקה ושליחתו ע"י עכו"ם לצדיק מבעלז, וכתב הגאון המהרש"ם דאם הצדיק הוחזק לפעול בתפילותיו וברכותיו אפשר דהוי כפקו"נ שדוחה שבת, ומ"מ הביא שהגרש"ק הרעיש לאסור. וכתב שם חידוש גדול, דהצדיק השר שלום מבעלז כשהגיע הפתקא לידו התרעם אף הוא ואמר עכשיו אני מחוייב לפעול רפואה שלימה כדי שלא ימות החולה ח"ו ונמצא שחיללו את השבת.

ומדבריו עולה דאם התפלה תועיל הרי שלא חילל את השבת משא"כ בהיפוך ח"ו. וד"ז צריך להולמו, דמה בכך אם לא יועיל המעשה דהצלת הנפש [ובני"ד בשליחת הפתקא], הא מ"מ יש כאן השתדלות דפקו"נ ואין בו איסור [ועוד, דאטו להציל מן החטא הוא מצוה גדולה מהצלת הנפש, ונראה לכאורה דהדברים נאמרו בדרך צחות].

ואפשר דהכא בני"ד משום שרפואה סגולית היא ולא תועיל בדרכי הטבע, לכך אם תועיל להציל החולה יוברר למפרע דמעשה של הצלת הנפש היה זה. וכך יש לפרש גם את דברי התוס' (ב"מ קי"ד ע"ב ד"ה אמר ליה) דאליהו בטוח היה שיחיה את בן הצרפית ורק משום כך הותרה לו טומאת כהנים בהחיותו אותו, עי"ש (ועי' במה שכתבתי במנחת אשר שמות סי' צ').

בענין תפילה על החולים

ועכ"פ הסיק שם המהרש"ם בתשובתו דאף אם מקום היה בימים הקדמונים למצוא היתר לחלל את השבת באיסור שבות כדי להיזכר אצל הצדיק, מ"מ בדורנו דור פרוץ אין להקל בזה כלל.

ו

האם ראוי להתפלל על חולה שמצטער הרבה שימות

כתב הר"ן (נדרים מ' ע"א) וז"ל:

"נראה בעיני דה"ק, פעמים שצריך לבקש רחמים על החולה שימות כגון שמצטער החולה בחליו הרבה ואי אפשר לו שיחיה, כדאמרינן בפרק הנושא (כתובות ק"ד ע"א) דכיון דחזאי אמתיה דרבי דעל כמה זימנין לבית הכסא ואנח תפילין וקא מצטער אמרה יהי רצון שיכופו העליונים את התחתונים, כלומר דלימות רבי".

[ולכאורה יל"ע, מדחזינן דרבנן לא חדלו מתפילתם ש"מ אין מתפללין על החולה שימות, ומה ראה הר"ן להביא ראיה מאמתיה דרבי ולא מחכמי ישראל שלא נהגו כמותה, ושמא יש לדקדק מדאמרו ד"חזאי אמתיה דרבי" היינו שראתה בצערו עד כמה מדוכא הוא ביסורין, משא"כ חכמים שרויים היו בתפילתם בביהמ"ד ולא ראו מידת צערו של רבי עד כמה גדולה היא].

ובזה פירש הר"ן את דברי הגמ' שם:

"כי אתא רב דימי אמר כל המבקר את החולה גורם לו שיחיה וכל שאינו מבקר את החולה גורם לו שימות, אילימא כל המבקר את החולה מבקש עליו רחמים שיחיה וכל שאין מבקר את החולה מבקש עליו רחמים שימות, שימות סלקא דעתך, אלא כל שאין מבקר חולה אין מבקש עליו רחמים לא שיחיה ולא שימות".

וביאר הר"ן, דלעיתים ראוי להתפלל שימות החולה, ולכן כל שאינו מבקר החולה אינו יודע אם ראוי להתפלל שיחיה אם שימות.

ולכאורה נראה היה להביא ראיה לזה מאומרם (ב"מ פ"ד ע"א) דכד נח נפשיה דר"ל נצטער רבי יוחנן עד דשף מדעתיה ובעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה, הרי שחכמים התפללו על ר' יוחנן שימות. ושמא לא התפללו שימות אלא שהקב"ה ירחם עליו,

בענין תפילה על החולים

וקוב"ה הרופא כל בשר ידע אל נכון כי אין תרופה למכתו זולת שימות. ואפשר עוד דלא שייך היה שיתפללו לרפואתו, דהלא אחר שירפא ישוב ויצטער על אובדן התורה וממילא ישוף מדעתיה שנית לכן התפללו שימות, הן צרי אין בגלעד לחבוש את מכאובו הגדול של רבי יוחנן על ביטול התורה ואבדן כלי מלחמתה.

ולהלכה לא מצינו שנזכרה הלכה זו בדברי הפוסקים מלבד בערוך השולחן (יו"ד סי' של"ה ס"ג) שהביא את דברי הר"ן. ולענ"ד לא היה לו להביא הלכה זו אחר שהשמיטה הפוסקים במכוון, דהלא פליגי רבנותא אחידוש זה, וכדחזינן שנדחק הרא"ש בנדרים שם בפירוש דברי הגמ' ולא ניח"ל בפ"ה הר"ן.

אמנם בירושלמי (יבמות פ"ח ה"א, מ"ה ע"א) איתא דר' אדא בר אהבה נולד לו תינוק מהול ונעשה פצוע דכא ולאידך מ"ד נעשה כרות שפכה, והתפלל והתענה עליו שימות, וכ"ה בירושלמי בשבת (פי"ט סוף ה"ב, פ"ז ע"ב), הרי מעשה רב שמותר להתפלל על המצטער שימות, וצ"ע.

ובשו"ת אגרות משה (חו"מ ח"ב סי' ע"ד) נשאל אם שרי לנהוג למעשה כדברי הר"ן ולהתפלל לקרב מיתתו של חולה, והשיב דאין ראוי לנהוג כן משום שאין תפילה זו מותרת רק במקום שידענו דלא יועילו עוד התפילות להחיותו, ובימים הראשונים אכן היו בקיאים בזה, אולם אנן דור יתום אין אתנו נביא ולא ידענו עד מה לשפוט אם כלתה הרעה אם לאו.

והנה באג"מ כתב שם עוד דאם נקבל את דברי הר"ן א"כ פטורים אנו מהצלת הנפש אחר שמבקשין אנו לקרב מיתתו, ומתוך כך חידש דחולה חסר תקוה ומדוכא ביסורים אין חייבין להשתדל בהצלתו. ולענ"ד לאו הא בהא תליא, דאף שמצווים אנו להצילו בכל דרך ולהאריך חייו חיי שעה, אפשר שנתפלל שיסתלק מן העולם, ואין בהתפילה סתירה למצות ההצלה, דאף שמצווים אנו להחיות בהשתדלות טבעית מותר להתפלל שימות והקב"ה כטוב בעיניו יעשה.

שוב ראיתי בשו"ת מנחת שלמה (ח"א סימן צ"א אות כ"ד) שכתב כדברינו בשיטת הר"ן דאף אם מצווין אנו להשתדל בהצלה מ"מ באותה העת הותר אליבא דהר"ן להתפלל על החולה שימות, עי"ש. ומעודי תמהתי בסברת האג"מ, דאם אכן לא התיר הר"ן תפילה זו אלא לנביאים ולחכמים הו"ל לפרש דבריו כלפי מה הדברים אמורים, ומדשתקי רבנן ש"מ לא ניחא להו. ועוד, דמדברי חז"ל משמע דאף בזמנם ובדורם דור

בענין תפילה על החולים

המאורות, לא היו הכל בקיאין בתוצאת התפילה אם תתקבל אם לאו, כי אם היחידים כרבי חנינא בן דוסא (ברכות ל"ד ע"ב) שהיה יודע לדקדק ולבחון בתפילתו אם שגורה בפיו, ונראה יותר דאף דלשיטת הר"ן אכן יש שמתפללים על החולה שימות, לא קבעו הלכה כמותו כנ"ל.

ונראה לכאורה דגם אין ראוי להתפלל על החולה בסתם "שירחמו עליו מן השמים" אם לרפואה אם בסילוקו מן העולם, דהא קבעו חכמים מטבע של תפילה לבקש ולפרט כל צרכי האדם ובקשת צרכיו, והוא סוד י"ח ברכות דתפילת העמידה שתיקנו אנשי כנסת הגדולה ברוח קדשם ועומק בינתם לכלול את כל צרכי האדם בכלל ובפרט, [וראה בזה באורך בזוה"ק ריש וישלח שפירש כמה צריך לפרש ולפרט כל צרכיו בתפילה, והוא מאמר יעקב אע"ה "הצילני נא מיד אחי מיד עשו" וכ"ה באור החיים ריש פרשת ואתחנן, עיי"ש].

א-ל נא רפא נא לה

א-ל נא רפא נא לה

"ויצעק משה אל ה' לאמר א-ל נא רפא נא לה" (י"ב י"ג).

ברכת רפאנו

הנה ידוע שמכל צרכיו הגשמיים של האדם בריות גופא עומדת היא בראש. מה יתרון לו לאדם בכל הכסף והזהב שבעולם אם חולה הוא ומתייסר בייסורים, ובשעה שמת האדם אין מלוין אותו לא כסף ולא זהב, וייסורים קשים ממות וכמ"ש (כתובות ל"ג ע"ב) "אלמלא נגדוה לחנניה מישאל ועזריה, פלחו לצלמא". ולפיכך הברכה הראשונה מצרכי הגוף המסויימים שמתפללים עליהם היא ברכת רפאנו. ואף שניתנה רשות לרופא לרפאות (ברכות ס' ע"א), ומשנתנה לו הרשות חובה היא עלינו להשתדל בדרכי הרפואה הטבעיים (עיין מנחת אשר ויקרא סימן ס"ו), מ"מ הקב"ה בלבד הוא הרופא כל בשר ומפליא לעשות ואליו נשואות עינינו, ומצפים אנו שיקויים בנו "ישלח דברו וירפאם" (תהילים ק"ז כ').

ורבינו בחיי בפירושו עה"ת (שמות כ"א י"ט) כתב דגדולה רפואה בידי הקב"ה מרפואת בשר ודם. דרפואת הרופא בדרך הטבע יש בה צער וייסורים ע"כ כתיב בה "ורפא ירפא" בפ"ה דגושה, אבל כאשר הקב"ה מרפא את החולה בחסדיו המרובים רפואתו שלימה ללא צער וכמו שהתפלל משה רבינו ע"ה על רפואתה של מרים אחותו "א-ל נא רפא נא לה" (במדבר י"ב י"ג) בפ"ה רפויה, עיי"ש.

והנה כתב הרמב"ן (ויקרא כ"ו י"א) דירא ה' אין לו להזדקק לרופאים אלא יתפלל אל ה' ויבטח בו, ולא נתקררה דעתו עד שכתב "ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם". אך כבר הבאתי במנחת אשר שם דאין אלה דברי הלכה פסוקה שהרי להדיא כתב הרמב"ן בתורת האדם (שער המיחוש – ענין הסכנה אות ו') דיש חיוב גמור על החולה להזדקק ולהשתדל ברפואה הטבעית, ולא בא רבינו הרמב"ן אלא להסביר דאילו

א-ל נא רפא נא לה

היינו שלמים בתורה ובעבודה, בקדושה ובטהרה, היו כל עניינינו מתנהלים למעלה מדרך הטבע והחולה היה עוסק בתפלה בלבד וכתפילתו של משה לרפואת מרים והקב"ה היה שולח דברו לרפאותו. וכן הוא להדיא בדבריו שם שכתב:

"והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג ענינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם, כי יברך השם לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם, עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר (שמות ט"ו כ"ו) כי אני ה' רופאך. וכן היו הצדיקים עושים בזמן הנבואה..."

וכאשר החולה זוכה לרפואה שלימה, אף אם נתרפא ע"י רופא, יש לו להאמין שמאת ה' היתה זאת ולהודות לקב"ה על רפואתו השלימה. וזהו שדקדקו חז"ל בברכה זו לומר "רפאנו ה' ונרפא הושיענו ונושעה כי תהלתנו אתה", פינו מלא תהלת ה' - שהוא הרופא כל בשר ומפליא לעשות.

[שיחות מנחת אשר מועדים ח"א מאמר פ"ב]

נר זיכרון

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן
מוה"ר יוסף דוד ז"ל
נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת
הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל
נלב"ע ג' אייר תשס"ו

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז
הר"ר דוד הגר הי"ו
לום אנג'לס

